

DOI 10.51558/2490-3647.2021.6.1.185

UDK 316.722:37.03
37.017:316.7

Primljeno: 17. 10. 2020.

Izvorni naučni rad

Original scientific paper

Kristijan Popović

FAKTORSKA STRUKTURA SKALE INTERKULTURALNE OSJETLJIVOSTI

Cilj ovog rada bio je utvrditi faktorsku strukturu Chen i Starostine samoopisne skale interkulturalne osjetljivosti. Primijenjena skala se zasnivala na samoprocjenama ispitanika koju čine 24 stava sa petostepenom skalom Likertovog tipa. Obavljeno je grupno ispitivanje na uzorku 621 učenika završnih razreda osnovne škole. Faktorskom analizom izolovano je pet faktora koji obuhvataju interkulturalnu osjetljivost učenika: zadovoljstvo u interakciji, povjerenje u interakciji, pažnja u interakciji, poštovanje kulturnih razlika i angažovanje u interakciji. Skala je solidno predstavljena glavnim komponentama koje objašnjavaju varijansu sa 49,18% ispitivane pojave. Koeficijent pouzdanosti skale na našem uzorku je prihvatljiv i iznosi $\alpha=0,820$. Kaiser-Meyer-Olkinov pokazatelj adekvatnosti uzorka imao je vrijednost indeksa $K=0,85$, a Bartlettov test sferičnosti je statistički značajan $\chi^2=3684,968$; $df=276$; $p<.000$. Analiza dobijenih rezultata pokazala je potrebu za dodatnim poboljšanjem skale, a istraživanje svakako predstavlja skroman doprinos standardizaciji skale interkulturalne osjetljivosti, pa zato ukazujemo na primjenjivost i korisnost Chen i Starostine skale interkulturalne osjetljivosti na različitim uzorcima.

Ključne riječi: interkulturalna osjetljivost; učenici; faktorska struktura; dimenzije faktora

1. UVOD

Koncept interkulturalizma nastao je sedamdestih godina prošlog vijeka, povećanjem broja imigranata i pojavom novih kulturnih različitosti na području Evrope (Perotti 1995). Nastojala se izgraditi filozofija uvažavanja, prihvatanja i razumijevanja

pripadnika drugih kultura, a osnovna polazišta postavio je francuski sociolingvista Luis Porcher. Kulturne promjene nastale masovnim migracionim kretanjima danas su veoma izražene, tako da jedan od zahtjeva koji nam se nameće jeste istraživanje ovog fenomena u postojećoj multikulturalnoj klimi. Kontekst interkulturalnosti pored interkulturalne kompetentnosti (Banks 2006), interkulturalne komunikacije (Byram i Feng 2004; Chen i Starosta 1996), interkulturalne interakcije (Bennett i Bennett 2004), interkulturalnog identiteta (Banks 2006), kulturne inteligencije (Tomas i Inkson 2011) obuhvata još jedan vrlo važan pojam, a to je interkulturalna osjetljivost (Bennett 1993; Chen i Starosta 1997, 2000). Upravo interkulturalna osjetljivost ili senzitivnost posljednjih godina pojavom globalizacije postaje za svakog pojedinca sve važnija.

U literaturi postoji više teorijskih modela koji nastoje pokazati kako se odvija proces interkulturalnog razvoja. Tako izdvajamo: model kulture kao ledenog brijega, Banksovu tipologiju etničkog identiteta, bihejvioralne komponente kulture Edward i Mildred Hall, Hofstedov model kulturnih dimenzija i Bennetov razvojni model interkulturalne osjetljivosti (Banks 2006; Bennett 1993; Bennett i Bennet 2004; Chen i Starosta, 2000; Perry i Southwel 2011; Petrović 2014; Popović i Mikanović 2019).

Interkulturalnu osjetljivost možemo posmatrati na dva načina: a) kao afektivni aspekt interkulturalne komunikacije (Chen i Starosta 2000) i b) kao subjektivno iskustvo u kulturnim različitostima (Bennett 1993). Ovakva shvatanja pokazuju da je ona važan element interkulturalne kompetencije (Hammer, Bennett i Wiseman 2003), pri čemu veći stepen interkulturalne osjetljivosti dovodi do većeg stepena interkulturalne kompetentnosti.

Posebnu pažnju zaslužuje model interkulturalne osjetljivosti (*Developmental Model of Intercultural Sensitivity – DMIS*) Milтона Bennetta kojim je opisao stadijume kroz koje prolaze pojedinci i društva u interakciji sa kulturno drugačijima i to: od poricanja postojanja razlika, odnosno krajnosti etnocentrizma, ka stadijumu uočavanja i prihvatanja istih, odnosno etnorelativizma (Bennett 1993). Ovim modelom Bennett objašnjava kako ljudi razumijevaju i posmatraju kulturne razlike u vlastitoj društvenoj sredini, a interkulturalnu osjetljivost određuje kao „iskustvo kulturne razlike“, odnosno iskustvo koje zavisi od načina na koji osoba posmatra kulturne razlike (Bennett 1993). Nedostatak ovog modela ogleda se u tome što on pretpostavlja da pojedinci razvijaju interkulturalnu osjetljivost idući korak po korak, a ignoriše mogućnost da se pojedinci kreću unazad kroz njegove faze (Perry i Southwel 2011).

Za razliku od njegovog shvatanja Chen i Starosta zastupaju jednostavnije koncepte interkulturalne osjetljivosti koju su odredili kao sposobnost razvijanja pozitivnih osjećanja prema kulturnim razlikama koja podstiče prikladno i efikasno ponašanje tokom interkulturalne komunikacije (Chen i Starosta 1996, 1997, 2000). Chen i Starosta smatraju da se interkulturalna osjetljivost treba ograničiti na afektivni aspekt interkulturalne kompetencije „kako bi se razlikovala od interkulturalne svijesti“, zatim na kognitivni aspekt i „interkulturalnu spretnost“, te bihevioralni aspekt interkulturalne kompetencije (Chen i Starosta 2000: 5).

Slično njihovom shvatanju Danijela Petrović pod interkulturalnom osjetljivošću podrazumijeva „samomotivisanje za razumevanje, uvažavanje i prihvatanje kulturnih razlika, kao i želju za razvijanjem pozitivnih ishoda interkulturalne interakcije“ (Petrović 2014: 167), dok za Elvi Piršl interkulturalna osjetljivost predstavlja „sposobnost uočavanja i prepoznavanja postojanja različitih pogleda na svijet, koji nam omogućuju prihvatanje i priznavanje ne samo vlastitih kulturnih vrijednosti, već i vrijednosti kulturno drugačijih osoba“ (Piršl 2007: 283). Bhawuk i Brislin (1992) zagovaraju da je interkulturalna osjetljivost presudna za uspješnu interakciju sa pripadnicima drugih kultura. Tako smatraju da bi pojedinci bili „učinkoviti u drugoj kulturi, oni moraju biti zainteresovani za druge kulture, te dovoljno osjetljivi da primijete kulturalne razlike, a zatim da budu spremni prilagoditi svoje ponašanje kao pokazatelj poštovanja prema ljudima iz drugih kultura“ (Bhawuk i Brislin 1992: 416).

Prema tome, da bi pojedinac razvio interkulturalnu osjetljivost to zahtijeva preispitivanje duboko ukorijenjenih stavova, uvjerenja, kao i razvijanje sposobnosti posmatranja iz perspektive kulturno drugačijih (Olson i Kroeger 2001; Perry i Southwel 2011). Teoretičari smatraju da je iskustveno učenje o kulturi efikasnije od učenja koje je ograničeno na učionicu (Byram i Feng 2004; Olson i Kroeger 2001). Tako interakcija između pripadnika različitih kultura doprinosi poboljšanju kulturnog razumijevanja i prihvatanja. Sva ova tumačenja saglasna su u tome da ne možemo interkulturalnu osjetljivost posmatrati kao urođenu ljudsku osobinu, jer je potrebno da se ona nauči i razvije pod odgovarajućim okolnostima.

Prihvatajući prethodna shvatanja, zapažamo da obrazovanje usmjereno ka razvijanju interkulturalne osjetljivosti u društvenoj sredini postaje nezaobilazan aspekt savremene škole. Tako stvaranju interkulturalno osjetljivih škola svakako doprinose interkulturalno osjetljivi učenici i nastavnici (Rodriguez-Valls 2016; Scoffham 2018; Popović 2019). Zato bitna oblast istraživanja na polju interkulturalnosti odnosi se na analizu postojećih i konstrukciju novih instrumenata za mjerenje interkulturalne osjetljivosti (Davis i Finney 2006; Greenholtz 2005). Ovakva

istraživanja imaju i teorijski i praktični značaj. Sa teorijskog aspekta pomažu da se identifikuju pedagoške i psihološke dimenzije koje unapređuju naše razumijevanje ovog složenog i sve više aktuelnog fenomena. U praktičnom smislu, instrumenti kojima se obuhvata interkulturalna osjetljivost omogućavaju praktičarima da kreiraju adekvatne programe obuka za nastavnike i učenike (Petrović 2014). Zato ćemo u nastavku rada fokusirati se na analizu faktorske strukture Chen i Starostine skale interkulturalne osjetljivosti.

2. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

2.1. *Predmet i cilj istraživanja*

U okviru ovog rada *predmet* istraživanja bila je analiza Chen i Starostine samoopisne skale interkulturalne osjetljivosti. Na osnovu definisanog predmeta istraživanja odredili smo cilj istraživanja i konkretizovali istraživački zadatak. Osnovni *cilj* ovog istraživanja je utvrđivanje strukturnih faktora Chen i Starostine skale za mjerenje interkulturalne osjetljivosti. Zatim smo formulisali sljedeći zadatak koji glasi: utvrditi faktorsku strukturu skale interkulturalne osjetljivosti učenika izdvajanjem faktora interakcije. Ove metodološke postavke omogućile su nam utvrđivanje potrebnih podataka, interpretaciju utvrđenih rezultata, kao i izvođenje određenih zaključaka.

2.2. *Uzorak i postupak istraživanja*

Istraživanje je sprovedeno na uzorku učenika završnih razreda osnovne škole iz Bosne i Hercegovine (N=621) od čega je 324 (52,2%) muškoga i 297 (47,8%) ženskoga pola. Istraživanje je realizovano u osam osnovnih škola u četiri opštine, odnosno po dvije osnovne škole u Banjaluci, Doboju, Derventi i Prnjavoru. Uzorak je imao karakteristike prigodnog uzorka, jer su birane škole iz multietničkih sredina, a izbor škola je bio prilagođen mogućnostima istraživača. Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku Republike Srpske ovaj uzorak čini 20,7% populacije učenika završnih razreda ovog entiteta, te ga smatramo reprezentativnim.

Pored pisanog uputstva na svakom od primijenjenih instrumenata, prije početka ispitivanja ispitanicima su objašnjeni značaj i svrha istraživanja, te način upotrebe rezultata. Procedura ispitivanja je realizovana na početku časova kada su učenici odmorniji. Ispitivanje je bilo grupno, anonimno i nije bilo vremenski ograničeno, a u prosjeku je trajalo oko 20 minuta.

2.3. Istraživački instrument

U skladu sa istraživanim fenomenom, za potrebe mjerenja interkulturalne osjetljivosti koristili smo najpoznatiju Skalu interkulturalne osjetljivosti¹ (*Intercultural Sensitivity Scale – ISS*) koju su kreirali Chen i Starosta (Chen i Starosta 2000). Konstrukcija originalnog instrumenta, odnosno Skale interkulturalne osjetljivosti obuhvatala je prvobitno izradu 73 ajtema kojima se procjenjuje šest elemenata interkulturalne osjetljivosti i to: samopoštovanje, samopraćenje, otvorenost uma, empatiju, uključenost u interakciju i suspendovanje prosuđivanja. Nakon realizovanog pilot istraživanja (N=168) i statističke obrade podataka te baždarenja instrumenta, a zatim na novom istraživanju (N=414) ponuđena su 44 ajtema američkim učenicima. Chen i Starosta su putem eksplorativne faktorske analize izdvojili pet faktora koji objašnjavaju 37,3% varijanse: angažovanje u interakciji, poštovanje kulturnih razlika, samopouzdanje u interakciji, zadovoljstvo u interakciji i usredsređenost (pažnja) u interakciji. Originalnu skalu smo preveli i jezički prilagodili potrebama uzorka. Primijenjenu verziju skale zasnovana na samoprocjenama ispitanika čine 24 varijable sa petostepenom skalom Likertovog tipa: 1= nimalo se ne slažem; 2= ne slažem se; 3= neodlučan sam; 4= slažem se; 5= u potpunosti se slažem. Koeficijent pouzdanosti ove skale na uzorku američkih učenika kretao se između $\alpha=0,86$ i $\alpha=0,89$ (Chen i Starosta 2000), a na uzorku bosanskohercegovačkih učenika koeficijent pouzdanosti bio je $\alpha=0,820$.

Tabela 1. Prevod stavova skale prema autorima Chen i Starosta (2000)

Stavovi

1. Uživam u interakciji s ljudima iz drugih kultura.
2. Mislim da su ljudi iz drugih kultura uskogrudni.
3. Siguran/na sam u sebe u interakciji s ljudima iz drugih kultura.
4. Teško mi je govoriti pred ljudima iz drugih kultura.
5. Znam šta reći u interakciji s ljudima iz drugih kultura.
6. U interakciji s ljudima iz drugih kultura mogu biti druželjubiv/a.
7. Izbjegavam susrete sa ljudima iz drugih kultura.
8. Poštujem vrijednosti ljudi iz drugih kultura.
9. U interakciji s ljudima iz drugih kultura lako se iznerviram.

¹ Autor ima saglasnost vlasnika autorskih prava za korišćenje instrumenta.

10. Osjećam se sigurno u interakciji s ljudima iz drugih kultura.
 11. Ne formiram uvjerenja i stavove na osnovu prvog utiska o sagovornicima iz drugih kultura.
 12. Malodušan/a sam kad sam u društvu ljudi iz drugih kultura.
 13. Ljudima iz drugih kultura pristupam bez predrasuda.
 14. Pažljiv/a sam u interakciji s ljudima iz drugih kultura.
 15. Osjećam se beskorisnim/om u interakciji s ljudima iz drugih kultura.
 16. Poštujem načine na koji se ponašaju ljudi iz drugih kultura.
 17. Nastojim dobiti što je moguće više informacija u interakciji s ljudima iz drugih kultura.
 18. Ne prihvatam mišljenje ljudi iz drugih kultura.
 19. Osjetljiv/a sam na nejasna značenja u interakciji sa sagovornikom/icom iz druge kulture.
 20. Mislím da je moja kultura bolja od drugih kultura.
 21. U interakciji sa sagovornikom/icom iz druge kulture dajem sigurne odgovore.
 22. Izbjegavam situacije u kojima bih imao/la posla s ljudima iz drugih kultura.
 23. Pokazujem svoje razumijevanje verbalnim ili neverbalnim znakovima sagovorniku/ici iz druge kulture.
 24. Uživam u razlikama između mene i sagovornika/ice iz druge kulture.
-

3. REZULTATI I DISKUSIJA

Interkulturalna osjetljivost učenika osnovne škole, kao složena istraživačka varijabla, sačinjena je od niza užih dimenzija koje se dalje mogu razložiti u veći broj indikatora. S obzirom na to da su podaci mjereni na Likertovoj skali, pristupili smo faktorskoj analizi kao skupu statističkih postupaka koji omogućuju otkrivanje faktora između mnoštva posmatranih varijabli koje su određene u instrumentu (Cohen, Manion, Morison 2007). Korelacionu matricu prije faktorizacije smo podvrgnuli statističkim testovima značajnosti, te smo u tu svrhu primijenili dva testa: Kaiser-Meyer-Olkinov pokazatelj adekvatnosti uzorka (*Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy, KMO*) i Bartlettov test sferičnosti (*Bartlett's Test of Sphericity*). Za primijenjenu skalu kojom smo procjenjivali interkulturalnu osjetljivost učenika KMO testom smo utvrdili vrijednost indeksa $K=0.886$, a Bartlettov test pokazao se statistički značajnim ($\chi^2=3684,968$; $df=276$; $p<.000$). Dobijene vrijednosti ukazuju da je skala pogodna za primjenu faktorske analize, odnosno, testovi pokazuju da je veliki dio varijanse ispitivanih varijabli uslovljen zajedničkim faktorima.

Primjenom faktorske analize izdvojili smo određen broj dimenzija koje učestvuju u varijansi mjerne skale (Cohen, Manion, Morison 2007). Istovremeno smo tretirali sve varijable i ispitanike u istraživanju kako bismo dobili jedinstven skup međusobno povezanih podataka (Fajgelj 2020).

Faktorsku analizu sproveli smo koristeći metodu glavnih komponenti. Kriterijumi za ekstrakciju broja faktora bili su Kaiser-Gutmanov kriterijum za vrijednost karakterističnog korijena (vrijednost najmanje 1), Kattelov test odrona sa što manjim brojem faktora i Hornova paralelna analiza. Rezultat primjene ovih kriterijuma i naknadnih rotacija jeste nekoliko modela koji zadovoljavaju osnovne statističke uslove. Kaiser-Gutmanovim kriterijumom smo izdvojili pet faktora, kao i Kattelovim testom odrona, dok je Hornova paralelna analiza pokazala postojanje šest faktora. Težeći istom broju faktora kao u izvornom Chen i Starostinom istraživanju, odlučili smo se za petofaktorski model. Korelacijska matrica sa 24 varijable prikazana je u tabeli 2.

Tabela 2: Faktorska struktura značajnih faktora

	Inicijalna vrijednost			Poslije rotacije		
	Svojevna vrijednost	Postotak objašnjenje varijanse	Kumulativni prosjek varijanse	Svojevna vrijednost	Postotak objašnjenje varijanse	Kumulativni prosjek varijanse
1	5.292	22.049	22.049	4.172	17.382	17.382
2	3.188	13.284	35.333	2.318	9.660	27.042
3	1.250	5.210	40.543	1.933	8.054	35.096
4	1.072	4.467	45.010	1.874	7.808	42.904
5	1.002	4.177	49.187	1.508	6.284	49.187
6	.974	4.057	53.244			
7	.918	3.825	57.069			
8	.908	3.781	60.851			
9	.852	3.551	64.402			
10	.803	3.344	67.746			
11	.752	3.131	70.877			
12	.701	2.920	73.797			
13	.679	2.830	76.628			
14	.640	2.667	79.295			
15	.604	2.518	81.812			
16	.572	2.383	84.195			
17	.547	2.281	86.476			
18	.533	2.221	88.697			
19	.505	2.105	90.803			
20	.492	2.050	92.852			
21	.471	1.964	94.817			
22	.443	1.845	96.661			
23	.417	1.739	98.401			
24	.384	1.599	100.000			

Na osnovu dobijenih rezultata izolovane su dimenzije interkulturalne osjetljivosti kod učenika, odnosno dobili smo svojstvene vrijednosti, postotke i kumulativne postotke za svaku pojedinačnu dimenziju. Iz rezultata prikazanih u tabeli 2 vidimo da je prema ovom kriterijumu izdvojeno pet dimenzija: prva dimenzija u inicijalnoj vrijednosti ima svojstvenu vrijednost 4,172 dok mu je postotak objašnjene varijanse 17,38%; druga dimenzija po redu ima svojstvenu vrijednost 2,318 a postotak varijanse 9,66%; zatim treća dimenzija ima svojstvenu vrijednost 1,933 i postotak varijanse 8,05%; četvrta dimenzija ima svojstvenu vrijednost 1,874 i postotak varijanse 7,80% i peta dimenzija ima svojstvenu vrijednost 1,508 i postotak varijanse 6,28%. Kumulativni prosjek objašnjene varijanse za sve dimenzije iznosi 49,18%. Zanimljivo je da su Chen i Starosta u njihovom izvornom istraživanju izolovali pet dimenzija koji objašnjavaju 37,3% ukupne varijanse (Chen i Starosta 2000).

Tabela 3: Matrica strukture faktora poslije varimax rotacije

Varijable	Faktori				
	1	2	3	4	5
7	.727				
12	.711				
15	.696				
9	.689				
4	.637				
22	.623				
18	.529				
2	.502				
19	.435			-.315	
3		.729			
5		.639			
21		.536		.354	
1			.628		
20	.374		.612		
10		.424	.574		
24			.488		.415
14				.737	
16			.354	.548	
17		.327	.323	.543	
8	.395			.441	.332
23					.714
13					.451
6	.363	.313		.305	.366
11				.344	.362

S obzirom da inicijalna matrica (sa oblimin rotacijom) ne pokazuje obilježja jednostavne strukture, sproveli smo ortogonalnu rotaciju faktora kojom se mijenja odnos između varijabli i dimenzija. Kako bismo dobili pojednostavljene stupce u matrici faktorske strukture primijenili smo metodu varimax rotacije faktora (Pallant 2009). Faktorska opterećenja unutar dobijene matrice i rotirane faktorske težine nam ukazuju na važnost svake varijable za pojedinačnu dimenziju.

Uočavamo da većina varijabli ima relativno visoke faktorske težine: za prvi faktor opterećenja se kreću od 0,727 do 0,435; za drugi faktor od 0,729 do 0,536; za treći faktor u rasponu od 0,628 do 0,488; za četvrti faktor od 0,737 do 0,441; dok za peti faktor opterećenja se kreću od 0,714 do 0,362. Kod ovog posljednje izolovanog faktora dvije od četiri varijable pokazuju nisko faktorsko opterećenje (oko 0,36). Da bismo dobijene rezultate mogli porediti sa izvornim rezultatima Chen i Starostine skale odlučili smo zadržati svih 24 varijable. Takođe uočavamo da pojedine varijable koreliraju sa nekoliko faktora, a analiza izolovanih faktora pokazuje da je prvi faktor određen visokim faktorskim opterećenjem i najvećim broja varijabli.

Prema rezultatima u tabeli 4 uočavamo da prvi faktor, koji je ujedno i najbrojniji po grupisanim varijablama, ima zadovoljavajuću pouzdanost ($\alpha=0,739$), dok ostali faktori imaju nisku i veoma nisku pouzdanost (u rasponu od $\alpha=0,548$ do $\alpha=0,440$). Ovo nam ukazuje da dio faktora mjeri zasebne dimenzije u odnosu na ispitivanu pojavu. Naime, slične rezultate ovim, prilikom provjere pouzdanosti faktora Chen i Starostine skale utvrdili su Fritz, Mollenberg i Chen (2002) na uzorku njemačkih učenika u Mannheimu. U njihovom istraživanju pouzdanost pojedinačnih faktora se kretala od $\alpha=0,580$ do $\alpha=0,790$.

Na osnovu pet izvojenih faktora i njihovih faktorskih opterećenja, a prema sadržinskim kriterijumima pojedinačnih stavova interakcije imenovali smo dimenzije interkulturalne osjetljivosti. Radi lakše analize nastojali smo zadržati nazive dimenzija kao u Chen i Starostinom istraživanju. Prvu dimenziju smo nazvali *zadovoljstvo* u interakciji, jer interkulturalna osjetljivost obuhvata (ne)zadovoljstvo u interakciji sa pripadnicima različitih kultura. U našem slučaju može se reći da ova dimenzija najčešće pokazuje da se radi o negativnom stavu prema drugim kulturama. Do nezadovoljstva najčešće dolazi „pod uticajem predrasuda i stereotipa koji nerijetko stvaraju prepreke u komunikaciji sa kulturno drugačijima“ (Popović i Mikanović 2016: 29). Ova dimenzija podrazumijeva i razvijenu svijest o mogućim negativnim uticajima pojedinih kulturnih orijentacija. Druga dimenzija – *povjerenje* u interakciji odnosi se na posjedovanje pouzdanja i samopouzdanja u interakciji i saradnji sa ljudima iz drugih kultura. Za ovakav pristup kulturi karakteristično je izbjegavanje

Tabela 4: Grupisanje varijabli (stavova) i faktorska opterećenja

Stavovi	Faktorska opterećenja
Faktor 1 ($\alpha=0,739$)	
7. Izbjegavam susrete sa ljudima iz drugih kultura.	.727
12. Malodušan/a sam kad sam u društvu ljudi iz drugih kultura.	.711
15. Osjećam se beskorisnim/om u interakciji s ljudima iz drugih kultura.	.696
9. U interakciji s ljudima iz drugih kultura lako se iznerviram.	.689
4. Teško mi je govoriti pred ljudima iz drugih kultura.	.637
22. Izbjegavam situacije u kojima bih imao/la posla s ljudima iz drugih kultura.	.623
18. Ne prihvatam mišljenje ljudi iz drugih kultura.	.529
2. Mislim da su ljudi iz drugih kultura uskogrudni.	.502
19. Osjetljiv/a sam na nejasna značenja u interakciji sa sagovornikom/icom iz druge kulture.	.435
Faktor 2 ($\alpha=0,532$)	
3. Siguran/na sam u sebe u interakciji s ljudima iz drugih kultura.	.729
5. Znam šta reći u interakciji s ljudima iz drugih kultura.	.639
21. U interakciji sa sagovornikom/icom iz druge kulture dajem sigurne odgovore.	.536
Faktor 3 ($\alpha=0,468$)	
1. Uživam u interakciji s ljudima iz drugih kultura.	.628
20. Mislim da je moja kultura bolja od drugih kultura.	.612
10. Osjećam se sigurno u interakciji s ljudima iz drugih kultura.	.574
24. Uživam u razlikama između mene i sagovornika/ice iz druge kulture.	.488
Faktor 4 ($\alpha=0,440$)	
14. Pažljiv/a sam u interakciji s ljudima iz drugih kultura.	.737
16. Poštujem načine na koji se ponašaju ljudi iz drugih kultura.	.548
17. Nastojim dobiti što je moguće više informacija u interakciji s ljudima iz drugih kultura.	.543
8. Poštujem vrijednosti ljudi iz drugih kultura.	.441
Faktor 5 ($\alpha=0,548$)	
23. Pokazujem svoje razumijevanje verbalnim ili neverbalnim znakovima sagovorniku/ici iz druge kulture.	.714
13. Ljudima iz drugih kultura pristupam bez predrasuda.	.451
6. U interakciji s ljudima iz drugih kultura mogu biti druželjubiv/a.	.366
11. Ne formiram uvjerenja i stavove na osnovu prvog utiska o sagovornicima iz drugih kultura.	.362

konflikata, isticanje pozitivnih međuljudskih odnosa, kao i prihvatanje i uvažavanje drugih kultura. Treća dimenzija – *pažnja* u interakciji uključuje sigurnost i razumijevanje u interakciji koja se ostvaruje sa pripadnicima drugih kultura ili pojedinih kulturnih orijentacija. S obzirom na kulturno nasljeđe, u takvim situacijama učesnici trebaju biti vrlo oprezni u interakciji kako ne bi došlo do nesporazuma u komunikaciji. Četvrta izdvojena dimenzija – *poštovanje* kulturnih razlika se ispoljava interesovanjem prema kulturnom porijeklu i percipiranju kulturnih vrijednosti i razlika, te nastojanju da se sagovornik razumije i poštuje. Peta dimenzija – *angažovanje* u interakciji obuhvata pristupanje učesnika interkulturalnoj komunikaciji bez predrasuda i stereotipa, sa razumijevanjem i prijateljskom naklonošću prema sagovorniku.

Uvažavajući složenost izdvojenih dimenzija interkulturalne osjetljivosti očekivati je da će zastupljenost jedne dimenzije dominirati kod nekog ispitanika, za razliku od drugih dimenzija koji istovremeno zastupaju suprotnu orijentaciju ispitanika. Na osnovu svih analiza sprovedenih sa ciljem da se utvrdi broj dimenzija u instrumentu, možemo konstatovati da rezultati podržavaju prihvatanje petofaktorskog rješenja skale za ispitivanje interkulturalne osjetljivosti, što je u saglasnosti sa originalnim instrumentom.

3.1. Poređenje faktorskih dimenzija

Autori skale interkulturalne osjetljivosti Chen i Starosta (2000) su u svojoj studiji o interkulturalnoj osjetljivosti dobili rezultate faktorskih dimenzija grupisane u pet faktora interakcije koje su nazvali: povjerenje u interakciji, zadovoljstvo u interakciji, poštovanje kulturnih razlika, angažovanje u interakciji i pažnja u interakciji.

Faktorskom analizom, uz korištenje istovjetnog instrumenta, u našem istraživanju takođe smo izolovali pet dimenzija interkulturalne osjetljivosti, čime smo potvrdili faktorske dimenzije koje su opisali u svojoj studiji Chen i Starosta.

Tabela 5: Poređenje faktorskih dimenzija prema Chen i Starosti i našem istraživanju

Rezultati istraživanja Chen i Starosta		Rezultati našeg istraživanja	
Zadovoljstvo	9, 12, 15	Zadovoljstvo	2, 4, 9, 7, 12, 15, 18, 19, 22
Povjerenje	3, 4, 5, 6, 10	Povjerenje	3, 5, 21
Pažnja	14, 17, 19	Pažnja	1, 10, 20, 24
Poštovanje	2, 7, 8, 16, 18, 20	Poštovanje	8, 14, 16, 17
Angažovanje	1, 11, 13, 21, 22, 23, 24	Angažovanje	6, 11, 13, 23

Naime, uvažavajući kulturološki kontekst našeg istraživanja, odnosno kulturno-istorijska obilježja naše zemlje, kulturnu različitost, obrazovne politike i praksu obrazovnog sistema (Drandić 2015), zapažamo različitosti u strukturi naših faktora u odnosu na faktorske strukture Chena i Staroste. Prisutne su razlike u grupisanju stavova i redoslijedu izdvojenih dimenzija po faktorima.

Zanimljivo je da su u Njemačkoj istraživači Fritz, Mollenberg i Chen (2002), zatim u Hrvatskoj Drandić (2015), kao i u susjednoj Srbiji istraživači Petrović, Starčević, Chen i Komnenić (2015) takođe u svojim istraživanjima potvrdili slične petofaktorske dimenzije kao i u izvornom Chen i Starostinom istraživanju. S obzirom na poređenje rezultata istraživanja faktorskih dimenzija nije uočena značajna razlika u opisivanju

između faktorskih dimenzija dobijenih u našem istraživanju i dimenzija interkulturalne osjetljivosti prema drugim istraživanjima.

Pored svega, potrebno je još spomenuti da prema analizi Matsumotoa i Hwangove skala interkulturalne osjetljivosti Chena i Staroste zadovoljava samo dva (upotreba kriterijskih varijabli i konkurentna validnost) od deset kriterijuma ekološke validnosti (Matsumoto i Hwang 2013).

Uvažavajući složenost izdvojenih dimenzija i kulturološki aspekt (Greenholtz 2005) u kome se istraživanje interkulturalne osjetljivosti sprovodi, očekivati je da će zastupljenost jedne dimenzije dominirati kod nekog ispitanika (Hambleton i Patsula 1998), za razliku od drugih dimenzija koje istovremeno zastupaju suprotnu orijentaciju ispitanika. Na osnovu svih analiza sprovedenih sa ciljem da se provjeri broj dimenzija u instrumentu, možemo konstatovati da rezultati podržavaju prihvatanje petofaktorskog rješenja skale za ispitivanje interkulturalne osjetljivosti, što je u saglasnosti sa originalnim instrumentom.

4. ZAKLJUČAK

Analiza dostupnih instrumenata za procjenu interkulturalne osjetljivosti pokazuje da su instrumenti za mjerenje ovog kompleksnog fenomena najčešće kreirani za praktične potrebe. Na našim prostorima nismo pronašli konstruisane instrumente u domenu interkulturalne osjetljivosti sa ciljem višestruke upotrebe. Kako je naš zadatak bio analiziranje faktorske strukture Chen i Starostine skale interkulturalne osjetljivosti na populaciji učenika završnih razreda osnovne škole u cilju provjere mogućnosti njegove primjene u našoj sredini, možemo da zaključimo da je on ispunjen. Faktorskom analizom 24 varijable potvrđeno je petofaktorsko rješenje skale interkulturalne osjetljivosti kao u Chen i Starostinom istraživanju. Na osnovu pripadajućih varijabli za svaki pojedini faktor odredili smo pet dimenzija interkulturalne osjetljivosti učenika prema Chen i Starostinom istraživanju: zadovoljstvo u interakciji, povjerenje u interakciji, pažnja u interakciji, poštovanje kulturnih razlika i angažovanje u interakciji. Koeficijent pouzdanosti ove skale na našem uzorku je prihvatljiv i iznosi $\alpha=0,820$, dok pojedinačne dimenzije osim prve (zadovoljstvo u interakciji) imaju znatno nižu pouzdanost. Svakako ove dimenzije interkulturalne osjetljivosti zajedno doprinose unapređivanju saradnje, međusobnog uvažavanja i prihvatanja različitih kulturnih orijentacija, kako među učenicima, tako i među ostalim učesnicima obrazovnog procesa.

Iako utvrđeni rezultati ukazuju na potrebu dodatnog poboljšanja skale, svakako preporučujemo primjenu Chen i Starostine skale interkulturalne osjetljivosti u različitim obrazovnim ustanovama i institucijama. Potencijalnim istraživačima sugeriramo u budućim istraživanjima tematsko i jezičko prilagođavanje skale specifičnostima ciljne grupe, zatim dodavanje više stavova za postojeće dimenzije, uključivanje novih varijabli, kao i primjenu skale na različitim uzorcima.

5. LITERATURA

1. Banks, James (2006), *Cultural Diversity and Education – Foundations*, Curriculum and Teaching, Pearson, Boston
2. Bennett, James (1993), "Towards ethnorelativism: A developmental model of intercultural sensitivity (revised) ", In: R. M. Paige, eds., *Education for the Intercultural Experience*, Yarmouth, Intercultural Press, Maine, 21-71.
3. Bennett, Janet, Milton Bennett (2004), "Developing Intercultural Sensitivity: An Integrative Approach to Global and Domestic Diversity", In: Dan Landis, Janet Bennet, James Bennet, Eds., *Handbook of Intercultural Training*, Thousand Oaks, Sage Publications, Inc, California, 147-165.
4. Bhawuk, Dhram, Richard Brislin (1992), "The measurement of intercultural sensitivity using the concepts of individualism and collectivism", *International Journal of Intercultural Relations*, 16(4), 413-436.
5. Byram, Michel, Anwei Feng (2004), "Culture and language learning: teaching, research and scholarship", *Language Teaching*, 37(3), 149-168.
6. Chen, Guo-Ming, William Starosta (1996), "Intercultural communication competence: A synthesis", *Communication Yearbook*, 19, 353-384.
7. Chen, Guo-Ming, William Starosta (1997), "A review of the concept intercultural sensitivity scale", *Human Communication*, 1, 16-50.
8. Chen, Guo-Ming, William Starosta (2000), "The development and validation of the intercultural sensitivity scale", *Human Communication*, 3, 1-15.
9. Cohen, Louis, Lawrence Manion, Keith Morison (2007), *Research Methodes in Education*, 6th Edition, Routlegde Falmer, London
10. Davis, Susan, Sara Finney (2006), "A factor analytic study of the cross-cultural adaptability inventory", *Educational and Psychological Measurement*, 66(2), 318-330.

11. Drandić, Dijana (2015), "Interkulturalna osjetljivost nastavnika – rezultati istraživanja faktorskih dimenzija interakcije", *Pedagogijska istraživanja*, 12 (1-2), 117-132.
12. Fajgelj, Stanislav (2020), *Metode istraživanja ponašanja*, VII dopunjeno izdanje, Centar za primenjenu psihologiju, Beograd
13. Fritz, Wolfgang, Antje Mollenberg, Guo-Ming Chen (2002), "Measuring intercultural sensitivity in different cultural context", *Intercultural Communication Studies*, 11, 165-176.
14. Greenholtz, Joe (2005), "Does intercultural sensitivity cross cultures? Validity issues in porting instruments across languages and cultures", *International Journal of Intercultural Relations*, 29(1), 73-89.
15. Hambleton, Ronald, Liane Patsula (1998), "Adapting tests for use in multiple languages and cultures", *Social Indicators Research*, 45, 153-171.
16. Hammer, Mitchell, Milton Bennett, Richard Wiseman (2003), "Measuring intercultural sensitivity: The intercultural development inventory", *International Journal of Intercultural Relations*, 27, 421-443.
17. Hrvatić, Neven (2007), "Interkulturalna pedagogija: nove paradigme", *Pedagogijska istraživanja*, 4(2), 241-254.
18. Matsumoto, David, Hyisung Hwang (2013), "Assessing cross-cultural competence: a review of available", *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 44(6), 849-873.
19. Olson, Crista, Kent Kroeger (2001), "Global competency and intercultural sensitivity", *Journal of Studies in International Education*, 5(2), 116-137
20. Pallant, Julie (2009), *SPSS priručnik za preživljavanje: postupni vodič kroz analizu podataka pomoću SPSS-a za Windows*, Mikro knjiga, Beograd
21. Perotti, Antonio (1995), *Pledoaje za interkulturalni odgoj i obrazovanje*, Educa, Zagreb
22. Petrović, Danijela (2014), *Interkulturalna interakcija i razvoj interkulturalne osjetljivosti*, Institut za psihologiju, Beograd
23. Petrović, Danijela, Jelena Starčević, Guo-Ming Chen, Darko Komnenić, (2015), "Intercultural sensitivity scale: Proposal for a modified Serbian version", *Psihologija*, 48(3), 199-212.
24. Piršl, Elvi (2007), "Interkulturalna osjetljivost kao dio pedagoške kompetencije", u: Vlatko Previšić, Nikša Nikola Šoljan, Neven Hrvatić, ur., *Pedagogija – prema cjeloživotnom obrazovanju i društvu znanja*, Hrvatsko pedagoško društvo, Zagreb, 275-291.

25. Popović, Kristijan (2019), "Interkulturalna osjetljivost nastavnika osnovne škole", *Sinteze - časopis za pedagoške nauke, književnost i kulturu*, 8(16), 37-52.
26. Popović, Kristijan, Brane Mikanović (2016), "Interkulturalna osjetljivost učenika osnovne škole", *Naša škola*, 1-2, 23-38.
27. Popović, Kristijan, Brane Mikanović (2019), *Interkulturalne kompetencije nastavnika i učenika*, Filozofski fakultet, Banja Luka
28. Rodriguez-Valls, Fernando (2016), "Pedagogy of the immigrant: a journey towards inclusive classrooms", *Teachers and Curriculum*, 16(1), 41-48.
29. Scoffham, Stephen (2018), "Global learning: A catalyst for curriculum change", *International Journal of Development Education and Global Learning*, 10(2), 135-146.
30. Tomas, David, Ker Inkson (2011), *Kulturna inteligencija: živeti i raditi globalno*, Clio, Beograd

FACTOR STRUCTURE OF THE INTERCULTURAL SENSITIVITY SCALE

Summary:

The aim of this study was to determine the factor structure of Chen and Starost's self-descriptive scale of intercultural sensitivity. The applied scale was based on the self-assessments of 24 attitudes with a five-point Likert scale. A group examination was performed on 621 students in the final grades of primary school. Factor analysis isolated five factors that include students' intercultural sensitivity: interaction enjoyment, interaction confidence, interaction attentiveness, respect of cultural differences, and interaction engagement. The scale is solidly represented by the main components that explain the variance with 49.18% of the examined phenomenon. The reliability coefficient of the scale on our sample is acceptable and amounts to $\alpha=0.820$. The Kaiser-Meyer-Olkin sample adequacy index had an index value of $K=0.85$, and the Bartlett sphericity test was statistically significant $\chi^2=3684,968$; $df=276$; $p < .000$. The analysis of results showed the need for further improvement of the scale, and the research certainly represents a modest standardization to the validation of the intercultural sensitivity scale, and we point out the applicability and usefulness of Chen and Starost intercultural sensitivity scale on different samples.

Keywords: intercultural sensitivity; students; factor structure; factor dimensions

Adresa autora
Authors' address

Kristijan Popović
Univerzitet u Banjoj Luci
Filozofski fakultet
kristijan.popovic@ff.unibl.org